

דריקיעא – למה ההשגחה נתנה למלכותא דארעא להתבטל? אין זאת אלא תוצאה ממה שבני העולם התרחקו מהאמונה. זוהי דרכה של ההשגחה: בני האדם קרובים אל האמונה – ממציאיה להם ההשגחה ציורים למלכותא דריקיעא על ידי תיקון מלכותא דארעא; התרחקו מהבורא – אין עוד משמעות בציורים של מלכותא דארעא, ומתבטלת המלוכה. שלטון מפלגות הוא ירידה לגבי מלוכה. (על עצם המשטר אנו מדברים; בודאי יוכל להיות מלך רע, ותתכן דמוקרטיא מתוקנת, ואין זה מעניינו).

הגיעו הדברים לכך שאין לנו עוד היום ציור בעולם ממלכות, שלטונה וכבודה. סימן הוא, כי רחוקים נהיינו ממלכו של עולם. והנה במלחמת העולם השנייה נוצרה צורה חדשה של ממשלה: 'ממשלה גולה'. היו מדינות שהצורר ימ"ש כבש אבל מלכיהן הספיקו לעבור לאנגליה ושם הקימו את ממשלתם. לכאורה – מלך בלא עם; ולא כך היה. הממשלה בגולה היתה בכל זאת ממשלה של ממש; העם לא נכנע לכובש וידע שמלכו נמצא, אם כי בריחוק מקום, ואילו הממשלה הגולה מצאה דרכים להתקשר עם העם ולכוון את פעולות ההתנגדות ומלחמת הגרילה נגד הכובש השנאוי. והעם היה מצפה ליום שמלכו יחזור לארצו.

לדרכנו, תופעה זו היא ציור מחודש שהמציאה לנו ההשגחה העליונה: הרי זהו ציור לשכינתא בגלותא! העולם כולו נכבש על ידי האויב, ומלך העולם אינו מולך בגלוי על ברואיו, השכינה בגלות, היינו בהסתר-פנים. אבל גם שכינתא בגלותא היא ממשלה של ממש, היא קשורה לעולמה, וממקום סתרה היא מכוונת את כל עניני העולם, והעם הנאמן אליה אינו נכנע לאויב ורק ממנה הוא מקבל פקודות, מנהל 'מלחמת-גרילה' נגד האויב ומצפה בכל יום שהשכינה תתגלה שוב בעולם.

מי הוא האויב שכבש את העולם כולו אשר בגללו השכינתא בגלותא? כח הרע, 'ממשלת זדון' כפי שהוא נקרא בתפילת הימים הנוראים. הן כח הרע שולט בעולם, אין פינה שלא מצא אליה דרך ללכלך ולטמא, מעבודה-זרה שפיכות-דמים וגילוי-ערייות עד שנאה, מחלוקת, גאווה וגזל, רמאות ואבזריות.

על זאת אנו מתפללים בכל תפילותינו בראש השנה שיסור האויב הזה...!

(מתוך 'עלי שור' ח"ב עמ' תכה)

## דף נט

**(ע"ב)** 'הרואה חמה בתקופתה... אומר ברוך עושה (ברי"ף ורמב"ם: מעשה) בראשית. ואימת הוי, אמר אביי: כל כ"ח שנין והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת נגהי ארבע'. רש"י מפרש שברכת החמה נאמרת כאשר מצב גרמי השמים חוזר להיות כפי שהיה בשעת תליית המאורות, בליל יום רביעי של מעשה בראשית, דהיינו כאשר חלה תקופת ניסן בתחילת ליל רביעי. [והיינו כרבי יהושע שבניסן נברא העולם. ו'תחילת הלילה' היינו תחילת הלילה שבירושלים. ע' חזון איש או"ח סוף סימן קלח].

ופרש רש"י מדוע תקופת ניסן חלה בתחילת ליל ד' רק אחת לעשרים ושמונה שנים; מפני שסכום ימי ארבע תקופות השנה אינו נחלק בשבע אלא נשארת שארית של יום אחד ועוד שש שעות, לפיכך תחילת תקופת ניסן חלה בכל שנה יום אחד ושש שעות מאוחר מבשנה הקודמת. לאחר ארבע שנים חלה

התקופה שוב בתחילת הלילה, אך לא בליל יום ד' אלא במרחק חמשה ימים ממנו, ורק לאחר עשרים ושמונה שנים (47) תחול התקופה שוב בתחילת ליל רביעי.

וכבר עמדו הראשונים על השאלה, הלא חשבון זה מבוסס על פי 'תקופת שמואל' (בעירובין נז). שאמר 'אין בין תקופה לתקופה אלא צ"א יום שבע שעות ומחצה' [ושנת חמה היא 365 יום 1/4]. ואולם כל מערכת הלוח שלנו בנויה על פי 'תקופת רב אדא' שלפי חשבונה אין להוסיף מתקופה של שנה זו לשנה שלאחריה אלא חמש שעות ו-246 [הגהת הגר"מ מאזוז שליט"א: ו-997] חלקים. הרי לפי זה אין תקופת ניסן חוזרת למקומה לאחר כ"ח שנים.

וכבר כתבו חכמי העיבור שלהלכה אנו נוקטים את תקופת שמואל בפרהסיא ותקופת רב אדא בצנעא. וצריך באור בדבר.

בשו"ת חתם סופר (או"ח נז) נשאר בצריך עיון בשאלה זו. ויש להעיר שאותה שאלה קיימת גם בענין שאלת הגשמים בתפילה בגולה, שמתחילים לומר 'ותן טל ומטר' ששים יום לאחר תקופת תשרי (תענית י). ונוהגים לחשב זאת לפי תקופת שמואל. ולפי החשבון כבר הצטבר פיגור של כשלשה עשר יום [הגהת הגר"מ מאזוז שליט"א: קצת יותר מי"א יום] לעומת תקופת רב אדא, כיום אחד לכל מאה שנה. ואפשר שיש סמכות לחכמי ישראל עתה לקבוע כולם כאחד את תקופת רב אדא כיסוד לתחילת שאלת הגשמים, שהרי לא נאמר בגמרא אלא 'עד ששים בתקופה' ולא הוזכרה תקופת שמואל (ועיין ברכי יוסף, שו"ת ברכה רכט ושו"ת מהר"ם שיק צ).

ויש לציין שנראה מכמה מקורות כי לגאוני בבל היה נוסח אחר בגמרא, כאשר העיר הגרעק"א בגליון הש"ס שהערוך לא גרס 'ואימת הוי אמר אביי...'. וכן רב סעדיה גאון פוסק בסידורו 'ועל השמש ביום תקופת תמוז מברכים גם כן עושה בראשית'.

ואולם, גם אם לפני הגאונים היה נוסח שונה בגמרא אנו הולכים לפי דברי גדולי הפוסקים אשר בית ישראל נשען עליהם (מתוך 'עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' לר"ח ארנטרוי ז"ל עמ' רנט. וע"ע 'עלה יונה עמ' עט-פ). ומכל מקום 'ח"ו לשנות מהמנהג דכלל ישראל אף כשיש קושיות גדולות, אך שיש לתרץ אם אפשר – מדין לימוד תורה'. כן כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד יז וח"ה ז) וכתב ליישב ולחזק המנהג שנוהגים עתה לחשב לפי תקופת שמואל (וע' גם 'עלה יונה עמ' עט).

וזה לשון החזון-איש (או"ח קלח, ד): 'במה שהקשו על תקופת שמואל שאינה בדקדוק, יש לומר דמצינו כיוצא בזה בריבוע יותר על העיגול ובאלכסונא תרי חומשא, דזהו בכלל שיעורין ונתנה ההלכה לחשוב בקרוב, שלא נתנו המצות אלא לצרף הבריות ולדקדק בצוואותיו ית' לקבלת מלכותו ית', וגם לקיום חכמת התורה הכלולה בכל דיני המצוה ולסוד הפנימיות, ולכל הני אינו מפסיד אם הקביעות של גבולי הצמצום יהיה בקרוב כדי שיוכלו לקיים מצות המעשיות אף חלושי הדעת...'

ודע דתקופת שמואל היא מכלל התורה, וכן כ"ט י"ב תשצ"ג הנאמר בגמרא היא תורה, וכל תורה שבגמרא היא התגלות תורה שבעל-פה שנתגלה על ידי חכמי הגמרא, וכמו שאמרו ע"ז ט' א' ב' אלפים תורה, ואמרו ב"מ פ"ו א' רבי ורבי נתן סוף משנה, רבינא ורב אשי סוף הוראה, ופעם היו דבריהם בקבלה ממש איש מפי איש, ופעם שזכו ברוח קדשם בדקדוק התורה שבכתב והמשנה שבידם להחזיר הנשכחות וכמו שאמרו בירושלמי דבר שמסרו עצמם החכמים עליהם זכו להם כנתינתן מסיני [ומה שכתב בספר עתים לבינה דשמואל לקח שיטה ישנה של התוכנים, וכן י"ב תשצ"ג לא נולד בבת אחת, הם מהכונים שהיצר מחבבן וכעין יצרא דעבודה זרה, ואם כי המחבר היה ירא אלקים אבל שגה וחשב שמותר לומר כן ועבר את המינות בשוגג]. ונתנו כולן מסיני להתנהג בהן במה שאנו נוהגין. אמנם לענין להכחיש העדים המעידין על ראיית הלבנה מסרו להם סוד העיבור שהיה בדקדוק ממש והיתה החכמה גנוזה אצל

חכמים, והיינו שכתב המפרש דתקופת שמואל בפרהסיא ושל רב אדא בצנעא, ואין מסורה בטוחה בתקופת ר"א אבל אנו בטוחים על תקופה שניה שהיתה מסורה ביד החכמים ואפשר שנשתמרה בידינו במה שמתייחס לתקופת ר"א. וכתבו שאיננה מתאימה עם המופתים בזמנינו, אבל היתה מבטחת את חיקור העדים בזמן שהיה קדוש החדש, ולעתיד לבוא החכמים יתקנו ויחקרו את העדים לפי הדקדוק, שאין כאן ההלכה מההלכות אלא דקדוק דרישה וחקירה של העדים המוטל על סנהדרין מקבלי עדות החדש'.

[יש להקשות מכאן על הרוצים לפרש ענין ה'מים' המוזכרים בתאור בריאה, כתקופות זמן ארוכות, כל 'יום' הינו תקופה מסוימת של התפתחות (ע' בפירוט בספר 'בראשית ברא' ועוד) – שלפי"ז אין לדעת את מקום תליית המאורות בשעת בריאתם עפ"י חישוב הזמן לפי קצב מהלכם עתה. וע"ע בספר 'עלה יונה' שהקשה על השערה זו מכמה צדדים].

**'לפרקים. עד כמה? אמר רמי בר אבא אמר רבי יצחק: עד שלשים יום.'** ע' במצויין בבבא-קמא עט אודות שיעור פרק זמן של שלשים יום בכל מקום בש"ס. (וע"ע שו"ת אגרות משה אה"ע ח"ד סד, ג).

**'הרואה פרת אגשרא דבבל אומר ברוך עושה בראשית. והאידינא דשנייה פרסאי – מבי שבור ולעיל'.** הפוסקים (תוס' ומרדכי כאן; שו"ע או"ח רכח, ב) כתבו שברכת 'עושה מעשה בראשית' הנאמרת על ראיית נהרות, היינו הנהרות הכתובים במקרא כמו החדקל והפרת. ופרש המגן-אברהם (רכה סק"ג) שאין כוונתם לאותם ארבעה בלבד ולא אחרים, כי אין שום טעם לחלק ביניהם, אלא כוונת הפוסקים על כל נהרות גדולים כמו הארבע המפורשים. וכן פסק המג"א להלכה שיש לברך על כל נהרות גדולים. ואולם יש מי שכתב לבאר דברי הפוסקים כפשטותם, לפי המבואר במסכת בכורות (נה) שארבעת הנהרות שבתורה הם מקור שאר הנהרות, ואין לברך אלא על המקור שנברא בששת ימי בראשית (עפ"י תורה תמימה מובא בספר אור הישר בכורות שם).

ואין שאלה זו נוגעת כל כך למעשה, לפי מה שכתב האליה-רבה (רכה) שכל שיש ספק אם המקום שרואה עתה היה קיים מששת ימי בראשית או נוצר אחר כך – אין לברך. ואולם הפרי-מגדים מצדד שבסתם לא נשתנה. והסיק המשנ"ב ש'צ"ע למעשה'.

מפשטות דברי הפוסקים שלא חילקו בין שינויים שנעשו ע"י אדם או בידי שמים – משמע לכאורה שנהרות שנתהוו לאחר ימי בראשית כתוצאה משינויים במבנה הקרקע כגון רעידות אדמה – אין מברכים עליהם. אך לפי"ז צריך לומר שאין לברך על הרים וגבעות בסתם, שמא נוצרו מאוחר ע"י שינויים כאלו. וזה לא שמענו. גם יש להוכיח קצת ממה שאמרו בע"ז מו. 'מה להצד השווה שכן לא נשתנו מברייתן' ומי לא מיירי אף בהרים שחלו בהם שינויים כגון הרי געש [בהווה או בעבר] ואעפ"כ מותר – ומ' שאף זה נחשב 'לא נשתנה מברייתו' כאילו ברייתו ממשיכה והולכת בכל שינוי במעשה בראשית. וכן יש לשמוע ממש"פ הגרב"צ אבא שאול זצ"ל (אור לציון ח"ב מו, סג) שמברכים ברכה זו על ראיית מערת נטיפים – והרי הנטיפים נוצרים במשך הזמן מהגשמים ולא היו בתחילת ברייתם במראיהם הנוכחי. וכן יש להוכיח ממה שנקט שם לברך 'עושה מעשה בראשית' על ים המלח, והרי הוא נוצר לאחר ימי בראשית (ערש"י בראשית יד, ג). ואכן דעת הגרש"ז איערך זצ"ל (מובא בהליכות שלמה ח"א כג ב'דבר הלכה' מג) שאין מברכים עליו מטעם זה. הרי שנחלקו גדולי הפוסקים בנידון זה.

**'על הגשמים...'** מפוסקי הראשונים באשכנז (ומובא ברמ"א רכא, א) כתבו שאין נוהגים עתה בברכת הגשמים מפני שהגשמים תדירים ואינם נעצרים.

ואולם בארץ ישראל ובמקומות נוספים שאינם משופעים בגשמים, מצינו בספרי הפוסקים שהיו נוהגים בברכה זו (ע' בספרים המצוינים במנהגי ישראל ח"ג עמ' עב).  
ובמשנה ברורה (שם ובבאור הלכה) צדד בדבר במדינות שהיו בשם מצוי בהם כמו בארץ ישראל, האם יש לברך כשיורד הגשם בזמנו כתיקונו, או שמא אין לברך אלא לאחר שנעצרו הגשמים והיו בצער. ולמעשה כתב לברך בלא שם ומלכות.

'... ומי שלבו רחב ומרגיש בצרכי הרבים כמו בצרכיו שלו, הוא מלא שבח והודיה להקב"ה על חסד זה שהוא הגדול מחסדי המקום שעושה עם בריותיו. וגדולי ישראל הקדמונים בשעה שראו גשמים יורדים עשו להם יום טוב, ברכו עליהם ברכת הטוב והמטיב בשמחת לב גדולה, ועוד הוסיפו בה תהילות ותשבחות אחרות:

'תפאר ויתגדל ויתברך שמו של מי שאמר והיה העולם, שהוא ממנה אלף אלפים ורבי רבבות של מלאכים על כל טפה וטפה שיורדת'.

'יתברך יתרומו ויתגדל שמך על כל טפה וטפה שאתה מוריד לנו'.  
'אלף אלפים ורבי רבבות ברכות והודאות, אנו צריכים להודות לשמך על כל טפה וטפה שאתה מוריד לנו, שאתה משלם גמולים טובים לחייבים' (מתוך ספר התודעה, מרחשון – עפ"י בראשית רבה יג, טו; דברים רבה ז, ו ועוד).

יש לעיין האם מברכים על גשמים היורדים בחג שהלא הם סימן קללה [הרמב"ם בפירוש המשנה כתב: בתחילת החג. ונראה לכאורה דהיינו בליל סוכות, כמשל העבד הבא למוזג כוס. וי"ל עוד שדומה למה שאמרו בגמרא (לעיל לד): על משנת המתפלל וטעה סימן רע לו – באבות, הרי שרק בתחילת התפילה רמו הוא שאין חפץ בתפילה זו, כפרש"י]. ולענין ברכות הנהנין אמר רבי יהודה כל שהוא מין קללה אין מברכים עליו, אך יש לומר שברכות ההודאה שאני שהרי על כל מאורע מעורר התפעלות בנפש מברכים, אפילו דבר המזיק, ואם כן אפשר שיש לברך 'טוב' על הטובה והברכה שבדבר, וכעין אביו שמת שמברך גם 'דיין האמת' וגם 'שהחיינו'.

'בא"י רוב ההודאות'. משמע לו לשון ריבוי, כמו 'ברוב עם הדרת מלך' ו'ברוב גאונך' 'לפי רוב השנים' ו'רוב בניו'.

והקשינו 'רוב ההודאות ולא כל ההודאות?' – והלא משמע גם 'רוב' ולא כל, ככתוב 'רצוי לרוב אחיו' [ולא לכל אחיו. ע' מגילה טז:]. ותירץ רבא 'אימא הא – ל ההודאות'.

'אמר רב פפא: הלכך נימרינהו לתרויהו... שכיון שאומר 'א – ל ההודאות' הרי פירש שאין 'רוב' אלא לשון ריבוי, ומפני שכל טפה וטפה צריכה שבח והודיה, צריך להזכיר בחתימה לשון ריבוי מעין הפתיחה.

ויש במקצת נוסחאות: 'ברוך א – ל רוב ההודאות', אבל לשון הספרים כולם: 'ברוך רוב ההודאות וא – ל ההודאות'. ושמא עשו 'רוב' זה תואר כמו רב, וכן 'מרוב אונים ואמיץ כח' שהוא תואר [על משקל 'עוזו פניו ישונא'; 'מעוז לתום דרך ה'']. וכן רבים] (מתוך מלחמות ה' להרמב"ן. וכעין זה בתר"י).

והרז"ה פירש דברי רב פפא 'נימרינהו לתרויהו' על 'מודים... ואילו פינו' – אבל אינו חותם אלא 'ברוך א – ל ההודאות' (וע' גם בריטב"א שתמה על הפירוש הראשון).

הנה כמה הערות הרשומות לפני משכבר ולא נכתבו אלא להעיר את לב המעיין, וצריכים בירור יסודי:

'מת אביו והוא יורשו – בתחלה אומר ברוך דיין האמת ולבסוף הוא אומר ברוך הטוב והמטיב';

**'ילדה אשתו זכר אומר ברוך הטוב והמטיב – התם נמי דאיכא אשתו בהדיה דניחא לה בזכר' –**  
 כתב בבאור-הלכה (רכג ד"ה זכר): היו לו כמה בנים ותאב לבת, ונולד בן – צריך עיון אם יש לברך ברכת  
 'הטוב והמטיב'.

דקדק לומר 'ברכת הטוב' ומשמע ש'שהחינו' יברך בראיתו שהרי לא גרע מראיית פני חברו לאחר ל' יום. וכמו שכתב במשנ"ב  
 לענין לידת בת, שמברך 'שהחינו' בראייתה (ע' בסמוך). ודוקא כששמח בראייתו.

מתה האם כשעה אחר הלידה וכבר הספיקה לראות את הנולד – אין לאב לברך אלא 'שהחינו' ולא 'הטוב  
 והמטיב'. וצריך עיון (עפ"י באה"ל רכג).

לכאורה נראה שכיון שנשאר הדבר בספק, יש לברך שהחינו, שאף לפי הצד שמחוייב בהטוב והמטיב ואינו יוצא ידי חובתו  
 בברכת שהחינו מכל מקום עדיף לברך לכל הפחות על טובתו משלא יברך כלום, וכדרך שכתב בבאה"ל (ד"ה שהיא) שאפילו  
 לדעת הפוסקים לברך הטוב והמטיב, אם ברך שהחינו אינה ברכה לבטלה.

ונראה מצד הסברה, שאם צער מיתת האם מונע שמחת הלידה לגמרי – אין לברך 'שהחינו'. וכן כשמת אביו והשאיר ירושה  
 ואין בלבו שום שמחה על הממון מחמת צערו הגדול על אביו שנפטר – אין לו לברך. ומה שאמרו לברך גם 'שהחינו', לכאורה  
 נראה שזה דוקא כשיש קצת שמחה על הירושה. ואעפ"י שודאי היה מעדיף שלא ימות ולא יירש, מכל מקום שמחה נמי איכא.  
 אבל כשמצטער באופן שאין דעתו כלל על הירושה – וכן כאן על הרך הנולד – אין לברך. כן היה נראה מסברה.  
 וכן יש לדייק מלשון הרשב"א בתשובה, שמביאו במשנ"ב (סק"ט): 'ואע"פ שמתערב עמה צער ואנחה' – משמע שיש גם  
 שמחה פורתא, שהרי ללא שמחה אין לברך 'שהחינו' כדאייתא בפוסקים (ע' משנ"ב רכב סק"ג).  
 ויתכן שזהו הטעם שאין נוהגים לברך על הירושה כי אם יחידי סגולה בלבד (כן כתב הגרשו"א בתשובת כת"י, מובא בהליכות  
 שלמה ח"א כג ב'דבר הלכה' אות לג).

[ויש להעיר ממה שכתב הגרא"א דסלר זצ"ל במכתב מאלהו (ח"א עמ' 167): 'אמרו רז"ל שהיורש ממון מאביו מברך במותו  
 הטוב והמטיב, ואפילו היה מסור לאביו בכל נפשו וגם היה הבן גדול מאד בתורה ועבודת ה' אשר ירחק מאד מאהבת הממון  
 – מכל מקום באמצע תוגת לבבו מחוייב הוא על פי דין לברך הטוב והמטיב על הטובה אשר ירגיש שהגיע אליו ממונו של  
 אביו על ידי מיתתו. למה הוא כך? האם יעלה על לב הבן הנשגב הזה בתוך עוצם אבלו לחשוב על דבר ירושת הכסף? אמנם  
 כן הוא, בנגלה לא נמצאנה, אבל במסתרים, כערך הצל – כן ערך השמחה'. עד כאן לשונו]. וצריך עיון.

מלשון הגמ' והפוסקים **'ילדה אשתו זכר'** יש מקום לדייק שאם נולד לו בן שלא מאשתו כגון שגרשה, הגם ששניהם שמחים  
 מהלידה – אין לברך 'הטוב והמטיב', כי לברכה זו צריך שישמח בהטבת השני, וכאשר השני זר לו – אין לברך 'הטוב והמטיב'  
 (מעין דוגמא לכך, במה שכתבו הפוסקים שאם שותפו הוא נכרי אין לברך 'הטוב והמטיב'). רצ"ב.

מי ששמע שנולד לו בן וברך ואחר כך ראהו [שכן הדין לברך 'הטוב והמטיב' אפילו לא ראהו וכגון שהוא בעיר אחרת, כמובא  
 בפוסקים], נראה שאין לברך שוב 'שהחינו' על שמחתו בראיה. ומה שכתב במשנ"ב שלא גרע מראית פני חברו, היינו מפני  
 שמחת הלידה ועל זה הלא כבר ברך, כי נראה שראיית התינוק מצד עצמה אין בה שמחה כל כך כמו ברואה את חברו שלא  
 ראהו שלשים יום. ואף אם אדם זה שמח טובא, אין לנו לחדש דבר שלא נזכר (כמוש"כ בבאה"ל ד"ה ילדה).  
 שוב מצאתי בשער הציון (רכה, ה) שמצדד כן אך לא הכריע בהחלט.

ברכת 'שהחינו' על הולדת בן וכיוצא בזה – יש אומרים שאינה חיוב אלא רשות ומצוה, אבל הרבה  
 פוסקים סוברים שהיא חובה כשאר ברכות (עפ"י משנה ברורה רכג ס"ק ו ז; באור הלכה שם ד"ה ויש; ריט ד"ה ואין

בוה. ואמנם נקט לעיקר כדעת האומרים חובה (כמבואר בסק"ז), ומכל מקום תיתכן נפקא מינה שיש להקדים ברכה שהיא חובה לדעת הכל על פני ברכה זו, כמו שכתב בסק"ו.

על לידת בת מברך 'שהחיינו' בראייתה פעם ראשונה (משנ"ב רכג, ב; רכה, ה ובשער הציון שם, עפ"י פמ"ג. וכן כתב בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ה).

בסימן רכג שם מדבר במי שיש לו כמה בנים ותאב לבת. אך נראה שהוא הדין כששמח בהולדת הבת גם באין לו בנים, וכהטעם שכתב. [תדע שאין עיקר הטעם משום קיום מצות פריה ורביה, דמסיק המשנ"ב (בסק"ד) שאין לברך אלא על הנאה גשמית]. וכן מבואר במשנ"ב סי' רכה שם.

ולפי זה נראה פשוט שהוא הדין לאם, יש לה לברך בראייתה כששמחה (שו"ר כן בשם הגרשו"א, שלדעת המשנ"ב הן האב והן האם מברכים ברכה זו). וגם כשרואים אותה פעם ראשונה ביחד, האב והאם, נראה שאין לברך הטוב והמטיב, כי שמחת כל אחד נובעת מראייתו ואין זו שמחה משותפת (שהרי לא נתקנה ברכה על המאורע אלא כשראה).

ואף על פי שהרבה מאד אנשים שמחים בהולדת בת כבהולדת בן – אין להם לברך הטוב והמטיב כיון שמכל מקום יש לחלק, כמו שכתב הרשב"א בתשובה מטעם חוטרא לידא... ומטעם כרעא דאבוה [וע"ע: ספרי פינחס (כו, א) ראה (יב, ב); תנחומא נצבים (ב); נדה לא: שבת סו: וברד"ה געגועין], הלכך אין לנו לחדש ברכה על דבר שלא נזכר בש"ס. אך בראייתה, הוי בכלל מה שאמרו 'הרואה פני חברו'.

ודעת הגרשו"ז אויערבך זצ"ל שאין לברך 'שהחיינו' בראיית הבת שנולדה, כיון שהשמחה אינה בראיה עצמה, והרי רוב בני אדם אינם מכירים ומזהים את התינוק על פי ראייתם אותו פעם אחת, ולא מצינו שתקנו אלא ראיית פני חברו שמכירו, ורק משום בשורת הלידה מברכים בלידת הבן, ולא מצינו שתקנו אלא בכך שהכל שמחים בו.

(ע' משא ומתן בהלכה זו בקובצי 'מוריה' (שנה כ גליון י–יב ושנה כא גליון א–ב).

בשער הציון (רכה, ו) הסתפק, אם שלחו לו אגרת בשורה על הולדת בתו, ובתוך שלשים מקבלת האגרת ראה אותה, האם יש לו לברך בראייתו. וצ"ע, אם נאמר שאין לו לברך, לכאורה לא יצויר דין ברכה על ראיית הבת אלא כשלא הודיעוהו כלל קודם לכן שנולדה, ואין זה מתקבל. וצריך לחלק בין אם עבר זמן מה מהבשורה לראיה ובין אם מיד כשנדודע לו ראה, כל שעדיין עוסק באותו ענין. או שמא אפילו אינו עוסק בענין אך עדיין התפעלותו והתרגשותו מהבשורה הטובה קיימת. ומסברא יש לומר שהראיה כשלעצמה אין בה שמחה כראיית חבר שלא פגשו, ועיקר הברכה משום ביאת התינוקת לעולם, אך ללא הראיה עדיין אין השמחה שלמה לכך תקנו לברך כשיראה. ואולם אם ברך מיד ששמע ואח"כ ראהו, מסתבר שאינו מברך שוב כנ"ל.

ולפי סברה זו נראה שאם הראו לו בת שנולדה וברך שהחיינו, ואחר כך נתברר בטעות שהיתה לידה אחרת, ולמחרת ראה את בתו האמתית – אינו מברך שוב, שהרי על הראיה כשלעצמה, ללא בשורת הלידה, אין לנו מקור לברך, ורק בצירוף שמחת הלידה, והרי על הלידה כבר ברך בראיה הראשונה. ואולם בשו"ת שבט הלוי (ח"ח לה) לא נקט כן אלא הבין שהברכה על הראיה בלבד, ועל כן הצריך לברך שוב במקרה כזה. [אך גם אם נאמר שהברכה על הראיה, יש לעיין בפסק זה שהרי בשעת ראייתו הראשונה היתה לו שמחה כמו עתה, שהרי סבר או שהיא בתו, ואם כן אין שום חידוש בהרגשתו בשעת ראייה שניה על שעת ראייה ראשונה].

**'אף על פי שאמרו שינוי יין אין צריך לברך, אבל אומר ברוך הטוב והמטיב' –**

המשנה–ברורה (קעה סק"ד) הביא מהל"ח שכשיש כמה יינות בבית, הרי זה כמו שמונחים על השלחן ואין לברך הטוב והמטיב. וחשש לדבריו משום 'ספק ברכות להקל'.

פירוש דבריו – כן מבואר למעיין בפנים – שאם יש יין משובח מחבירו ודעתו לשתותו, יש להביא תחילה ולברך עליו 'הגפן' ושוב לא יברך הטוב והמטיב על הגרוע, שהרי מצוה לברך על המובחר והחביב. אבל בדיעבד שברך על השני – מברך 'הטוב והמטיב' על המשובח, וכדין שני יינות המונחים לפניו (ע' שו"ע סעיף ג). ונראה שהוא הדין אם אינו חפץ לשתות את המשובח עתה אלא מאוחר יותר מפני סיבה מסוימת (ע'ע' במובא לעיל מא אודות ברכה שאינה צריכה).

וכן בשני יינות שאין ידוע איזה יין מובחר יותר – יברך 'בורא פרי הגפן' על הראשון ו'הטוב והמטיב' על השני, שהרי להלכה מברכים על כל שינוי אם אין ידוע שהוא גרוע ממנו. ובאופן זה לא מצינו מי שסובר שלא לברך 'הטוב והמטיב' אף בששניהם לפניו על השלחן [ופירוש דברי הרמ"א (קעה, א) הוא במובחר וגרוע, שיש לו להקדים לברך על המובחר. ולזה ציין שם את סעיף ג]. וע' ט"ז שמי שלבו נוקפו בזה, יסלק היין השני מן השלחן כשמברך בפה"ג על הראשון. וזה מועיל אף להד"ח, כאמור.

ומה שהביא המשנ"ב (סקי"ד) מהא"ר לסלק היין מעל השלחן – זהו במברך על כמה יינות הטוב והמטיב, כמבואר בדבריו. אבל כשמברך 'הטוב והמטיב' פעם אחת – אין צריך לסלק כמוש"כ בעצמו שם.

האם מברכים 'הטוב והמטיב' כשצריך לברך 'בורא פרי הגפן'?

בשער הציון (קעה אות ב) הביא מהגרעק"א שכשצריך לברך 'הגפן' – אין לברך 'הטוב והמטיב', משום ששתיה זו אינה שייכת לשתיה הקודמת, וכשתיה ראשונה היא. ולאחר מכן (באות ג) הביא מהאחרונים שבארבע כוסות בפסח יכול לברך 'בפה"ג' ו'הטוב והמטיב'.

ובמנחת שלמה (יה, הערה 7) כתב שדבריו לענין ארבע כוסות, אינם לפי שיטת רעק"א.

אמנם לפי מה שכתב במנחת שלמה שם בסוף הסימן שהטעם לברך 'הגפן' על כל כוס הוא משום שהוא כמכין בברכה שאינו פוטר את הכוס האחרת. והרי זה אינו דומה לנמלך או לשינוי מקום, כי שם הסיח דעתו משתיה והשתיה הבאה נידונית כראשונה, אבל כאן שיעוד שיעוד ישתה אלא שאינו רוצה לפטור שתייתו בבברכת 'הגפן', שפיר יש לומר שנחשבת השתיה הבאה כשתיה שניה ויכול לברך גם 'הטוב והמטיב'.

יש שכתבו שאין לברך 'הטוב והמטיב' אלא אם שותה רביעית הלוג מכל אחד משני היינות (מובא בכף החיים קעה, י; וע' מנחת יצחק ח"ט יד).

הגר"מ מאזוז שליט"א כתב (הובא בחוברת 'אור תורה' אלול תנש"א, בסיום הגהותיו) שאפשר לברך על מיץ ענבים 'הטוב והמטיב' כשתה יין בתחילה, כי יש אנשים שנוח להם מיץ ענבים יותר. וכל שכן איפכא.

## ענינים ופרפראות

### זעל הזוועות... –

כשנפוצה שמועה שבצפת צפויה רעידת אדמה, מיהרו אל רבינו (- הגר"י קניבסקי זצ"ל) ושאלו בעצתו. ענה ואמר, מסתבר שלא יקרה מאומה. אבל אם תבוא רעידת אדמה – שלא ישכחו לברך 'עושה מעשה בראשית'... (תולדות יעקב עמ' שא).

וכן מסופר (מובא בהליכות שלמה ח"א כג הערה 108) על הג"ר דוד בהר"ן ז"ל, כאשר היתה רעידת אדמה בירושלם, בעוד כולם נבהלו נחפזו, והלקם אף אמרו וידוי, נעמד הגר"ד מיד מלא קומתו ובירך 'עושה מעשה בראשית'.

'אמר ליה רב פפא לאביי הא אמרי אינשי...'. כן שגור בפיו של רב פפא הרבה, וכדלהלן בע"ב ולעיל מג. ראה במצוין בסנהדרין צו.

'לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב'. בשם הרה"ק רבי פינחס מקוריץ: לכך מיד אחר הרעם יורדים גשמים, כי אין הגשמים יורדים עד שנמחלו העוונות. ויורדים לאחר פשיטת העקמומיות מיד, כי לאחר זמן יכולה העקמומית לחזור שוב למקומה. [ובזה באר דברי הרמב"ם, שהבטיחנו השי"ת בכוא עת הגאולה יחזרו כל ישראל בתשובה ומיד הם נגאלים – מיד דוקא] (אמרי פינחס לקוטי הש"ס).

'הרואה את הקשת... כמראה הקשת אשר יהיה בענן... זוכר הברית'. הקשת נוצרת על ידי התנוצצות החמה באויר הלח כידוע, והיא מסמלת את ההגדרה בעד התאוה כי השמש מנגב ומייבש כל לחלוחית המים, והמים מורים על כח המתאוה כידוע. וזה ענין ההבטחה לנח ובניו, כי אומות העולם מונין לחמה – שמיד אחר המבול עמדו האומות וגדרו עצמם מן העריות. כי מבול מים רומז על התגברות התאוה, והקשת היא ההגדרה בעדה, וכמו שנאמר ביוסף שהיא מדתו, ותשב באיתן קשתו. ובדורו של רבי שמעון בן יוחי לא נראתה הקשת – כי היה במדרגת חסיד ואין צריך הגדרה. וזהו כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם... הוא מראה דמות כבוד ה' – אין 'כבוד' אלא תורה שהיא הגדרת האדם, זהו כבוד ד', כשאדם כופף טבעו ונלחם בשביל רצון ד'. זהו מראה הקשת בענן (עפ"י קומץ המנחה לר"צ הכהן טז יז).

'אמר רב פפא: הלכך נימרינהו לתרוייהו'. כיוצא בזה שיטת רב פפא בכמה מקומות. ע' במצוין בסוטה מ.

'אמר אביי כרוך ותני. רבא אמר...'. במקומות רבים מצינו שאביי לא חש לדחוק או להגיה בלשון המשנה והברייתא, ורבא חולק ומפרש כהוראת הלשון כפי שהיא – ע' במצוין בבכורות ד.

## דף ס

'דאי שמע מלכא שקיל לה מיניה' – עם שאר ממנו, ונמצא רעתו שבעתיד גדולה יותר מטובתו עכשיו. אף על פי כן אינו מברך אלא 'הטוב והמטיב' באשר הוא שם (עפ"י רבנו יונה ועוד).

היתה אשתו מעוברת...'

שאלה ששאלתי למורנו הגר"ח קניבסקי שליט"א:

'מסתפקנא במה שאמרו הצועק לשעבר הרי זו תפלת שוא – מה הדין כשהדבר ספק לו, כגון שמתפלל על חולה ושוא כבר אינו חולה, או שמא שבק חיים לכל חי.

וכן באופן שהוא ספק לו ולאחרים, כגון בהיא דאשתו מעוברת ואין ידוע מי הזריע תחילה – האם יש מקום להתפלל על תנאי, באם המצב עתה בר שינוי, או שמא כיון שהוא מסופק בדבר אינו יכול להתפלל, שמא דבריו אמורים לשוא, והרי אמרו לעולם יהיו דבריך מועטים.



## דף נט

ק"ב. א. כיצד מברכים על:

- א. ראיית ושמיעת הזוועות (= רעידות אדמה), הרעמים, הרוחות והברקים.
- ב. הרים, גבעות, ימים, נהרות ומדברות. [מהו פרק הזמן הדרוש מראיה לראיה כדי לברך שוב?].
- ג. ראיית הקשת.
- ד. רקיע בטוהרתה; חמה בתקופתה, לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרם.
- ה. גשמים.
- ו. ילדה אשתו זכר.
- ז. מת אביו-מורישו.
- ח. שינוי יין.

א. על הזוועות, הרעמים, רוחות-הזעף וברקים, אומר 'שכחו וגבורתו מלא עולם'. ומבואר בגמרא שיכול גם לברך 'עושה מעשה בראשית' (כלומר, אחת משתייהן. ר"ף ורמב"ם ותוס' וש"פ - לרבא. וע"ע בהשגות הרמב"ד ברכות י, יד ושיטמ"ק).

א. המנהג הוא לברך על הברקים 'עושה מעשה בראשית' ועל הרעמים 'שכחו וגבורתו מלא עולם' (ט"ז). ואם ראה ברק ושמע רעם כאחת - מברך 'עושה מעשה בראשית' על שניהם, ואם ברך 'שכחו... - יצא. אם ברך על הברק ונתכוין לפטור בברכתו את הרעם הבא אחריו - יצא בדיעבד (עפ"י מג"א; משנ"ב).

יש אומרים שאין לברך לאחר הברק והרעם אלא בתוך כדי דיבור להם (ער"ן פסחים ז ועוד), ויש חולקים. ונקט המשנה-ברורה (רכז, יב ובשעה"צ) שספק ברכות להקל הלכך אין לברך. ודעת הגרשז"א [כדעת הט"ז] לברך אף לאחר כדי דיבור, כגון שראה ברק והמתין מלברך עליו עד שמיעת הרעם, יכול לברך על שניהם ברכה אחת גם אם נשמע הרעם לאחר 'כדי דיבור', שכל זמן שממתין לרעם הריהו כעסוק באותו ענין (עפ"י הליכות שלמה ח"א כג, כד. וצ"ע מהמובא שם בדבר הלכה אות נו).

ב. ברך על הרעם או הברק, אין לברך שוב באותו יום אלא אם נתפורז העבים ונטהרו השמים לגמרי ואח"כ נתקדרו שוב, אבל ביום אחר בכל אופן מברך (פוסקים עפ"י הירושלמי). שיעור 'יום אחד' שאמרו, הכוונה היא ליום וללילה שלאחריו. ואולם אם קם משנת הלילה, אפילו קודם עלות השחר - יברך, שנחשבת קימה זו בעיני האדם כיום חדש (הלי"ש כג, כה).

ג. גם הרואה את אור הברק בלא ראיית הברק עצמו - מברך, וכן מנהג העולם (תשובת הגרשז"א מכת"י, מובאת בהליכות שלמה ח"א כג 'דבר הלכה' אות לט).

ד. אותם ברקים הבאים ללא רעם אלא מחמת חום - אין לברך עליהם (עפ"י משנ"ב).

ה. מי שהיה עוסק בתורה ושמע קול רעם או ברק - מפסיק בלימודו ומברך (דברי חכמים 197, בשם הגר"מ פינשטיין ז"ל).

ו. רוחות שאינן בועף אלא בנחת - אינו מברך 'שכחו וגבורתו מלא עולם' אלא 'עושה מעשה בראשית' (ראשונים עפ"י הירושלמי). ודוקא ברוחות גדולות (מגן אברהם).

- ב. על ההרים והגבעות, הימים והנהרות והמדברות, אומר 'ברוך עושה מעשה בראשית'. לאביי, מברך גם 'שכחו וגבורתו מלא עולם' ולרבה אינו מברך אלא 'עושה מעשה בראשית'.
- הלכה כרבה (רמב"ם ברכות י, טו; או"ח רכח).
- רבי יהודה אומר: הרואה את הים הגדול אומר 'ברוך שעשה את הים הגדול' – בזמן שרואה אותו לפרקים, דהיינו שלשים יום.
- אין מברכים על נהרות שמהלכם שונה בידי אדם, כגון קטעים מסוימים בפרת ובחדקל, כמבואר בגמרא.
- א. הרים וגבעות שאמרו – אותם המיוחדים שניכרת בהם גבורת הבורא (ר"ד אבודרהם; שו"ע רכח, ג), כגון הרי האלפים. ובארץ ישראל יש לברך על הר חרמון בלבד (אור לציון ח"ב מו, סב).
- ב. נהרות שאמרו – אלו ארבע נהרות המוזכרים במקרא (תוס' לעיל). ופרש המגן-אברהם: לאו דוקא אלו אלא כל הגדולים כמותם. ויש שכתבו לפרש ארבע אלו דוקא.
- ג. הרואה את הים בלילה, אם מתפעל מראייתו – מברך. ואם לאו – אינו מברך (הליכות שלמה ח"א כג, כו).
- ד. הלכה כרבי יהודה, לסיים ברכה על הים הגדול (רמב"ם ברכות י, טו; או"ח רכח).
- 'הים הגדול' – יש מפרשים הים התיכון וי"מ האוקיינוס, וראוי לחוש לדבריהם ולברך 'עושה מעשה בראשית' שבוה יוצא לכולי עלמא (עפ"י משנ"ב ובאה"ל; כף החיים; אור לציון. ובשם הגרשו"א מובא שיכול להוסיף בסיום הברכה 'עושה מעשה בראשית שעשה את הים הגדול', ובוה יצא ידי כל הדעות).
- ויש לברך 'עושה מעשה בראשית' על ים כנרת וים המלח (אור לציון שם). והגרשו"א נקט שאין לברך על ים המלח מפני שנוצר לאחר ימי בראשית (הליכות שלמה ח"א כג דבר הלכה מג).
- ה. יש מי שצדד שלדעת רבי יהודה הקובע ברכה מיוחדת לים הגדול, אם ראה ים אחר ושוב ראה את הים הגדול תוך שלשים, מברך על הים הגדול שוב (ע' חדושי רא"מ הורביץ). ויתכן שאף לת"ק, בכל ים נוסף שרואה מברך שוב אפילו בתוך שלשים יום (כן נראה מדברי הגרשו"א – ע' הליכות שלמה ח"א כג, כז).
- ו. הרואה מערת נטיפים – מברך 'עושה מעשה בראשית'. והנהוג לברך ברכות הללו גם בשם ומלכות, אף בזה ינהג כן (אור לציון ח"ב מו, סג).
- ז. שלשים יום שאמרו, הוא הדין לשאר ברכות הראיה (והשמיעה), אינו מברכן אלא כשרואה לפרקים (עפ"י תוס' נד. ורא"ש וש"פ. ויש סוברים שבברכת 'שעשה לי נס' הרשות לברך אף בתוך שלשים. עפ"י ראב"ד, מאירי בשם י"מ. עב"י ופרישה ריח). ונסתפק במגן אברהם האם יום הראיה הקודם והנוכחי, נמנים בשלשים. ופסקו האחרונים שמספק אין לברך אלא לאחר שלשים יום מלבד שני הימים (עפ"י משנ"ב ריח סק"א ושע"צ שם ג וערה"ש ה). וזהו לפי הכרעתם שקודם שלשים יום יש איסור בדבר, דלא כהראב"ד.
- ונראה שאין לברך אלא לאחר שלשים יום שלא ראה כלל, שאז היא כראיה ראשונה, אבל אם ראה ולא ברך – הפסיד ברכתו ואין לו לברך אלא לאחר שלשים יום נוספים (באור הלכה ריח ד"ה במקום. וכ"מ שם בד"ה כמו שמברך. ובמנחת שלמה (עג ד"ה אך נתעוררתי) נראה שנקט מסברא להפך, שמברך בפעם הבאה שרואה, אפילו תוך שלשים. וצ"ע).
- ומי שהוא קרוב לים וכד', אפילו לא ראהו שלשים יום – אינו מברך (כן הורה הגרשו"א, מובא בהליכות שלמה ח"א כג, כח. וכיו"ב כתב לענין הפוגש את חברו לאחר שלשים יום והם נמצאים באותה עיר. והביא דוגמא ממה שכתבו פוסקים לענין קריעה על ירושלים ומקום המקדש שהדר בסמיכות להם אינו קורע. ויש לפרש שזו כוונת הא"ר (המובא במשנ"ב רכד סק"ג) אודות מי שלא ראה עכו"ם שלשים יום אעפ"י לא יברך כיון שרוב העולם שהוא שוכן ביניהם רואים אותה. פירוש, שאין זו ראייה מיוחדת בחידושה אף לגביו).

ח. ראה ולא בירך וכבר עבר מאותו מקום, נראה שכל זמן שהתפעלותו נמשכת – מברך. וכן הדין לענין ראיית קברות או קריעה על ערי יהודה (הגרשז"א בחדושי כת"י על מו"ק – מובא בהליכות שלמה ח"א כג, כו. ושמו זהו רק לשיטתו שנקט בברקים ורעמים שמברך אפילו לאחר כדי דיבור, אבל להמשנ"ב שלא נקט כן משמע שברכות אלו אינן אלא בשעת ראייה ממש).

ג. הרואה את הקשת אומר 'ברוך זוכר הברית'. בברייתא שנינו, רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר: 'נאמן בבריתו וקיים במאמרו'. אמר רב פפא: הלכך נאמר את שתיהן: ברוך זוכר הברית (ו)נאמן בבריתו וקיים במאמרו.

ר"י אומר: 'נאמן בבריתו וקיים בשבועתו וזוכר הברית', ואינו חותם בברוך (תוס').  
[אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את הקשת בענן צריך שיפול על פניו (כמראה הקשת... ואראה ואפיל על פני). ואולם במערבא הקפידו על כך, משום שנראה כמי שעובד לקשת].  
א. ראה קשת נוספת, אפילו בתוך שלשים יום לראייה ראשונה – מברך. צריך עיון אם מברכים על ראיית מקצת מן הקשת (עפ"י משנ"ב).  
ב. אין להסתכל בקשת, והוא אחד משלושה דברים שהמסתכל בהם עיניו כהות (הגיגה טז). ודוקא כשמסתכל בה ביותר, לא ראייה בעלמא (פוסקים).  
ג. יש מי שכתב שמי שהודיעוהו שנראית קשת ברקיע, אינו מחויב לצאת ולברך עליה, ובפרט אם הוא עוסק בלימוד. ואין הטעם משום איסור הסתכלות אלא משום שברכות הראייה אינן מחויבות אלא כשראה הדבר אבל אין חיוב לראות כדי לברך [מלבד ברכת הלבנה שענינה קבלת פני שכינה] (מקור חיים לרבי יאיר בכרך, רכט).  
ד. 'ומצאתי בספר אחד, שמו נעלם ממני, שאין להגיד לחבירו שיש קשת, מטעם 'מוציא דיבה' (חיי אדם סג, ד. הביאו המשנה ברורה). והגר"ע יוסף שליט"א פסק להתיר לומר לחבירו כדי שיברך (ילקוט יוסף רכט. ואף המשנ"ב שינה מלשון הח"א וכתב 'שאינן כדאי...') – אבל איסורא ליכא).

ד. אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה רקיע בטהרתה, אומר: ברוך עושה מעשה בראשית. אימתי, אמר אביי: כאשר יורד מטר כל הלילה ובבוקר באה רוח צפונית ומגלה את השמים. (ויש אומרים עפ"י הירושלמי, דוקא בימות הגשמים ולאחר שלשה ימים).  
והולקים הם על רפרם בר פפא אמר רב חסדא: מיום שחרב בית המקדש לא נראית רקיע בטהרתה שנאמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם.

הרואה חמה בתקופתה, לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן, אומר 'ברוך עושה (מעשה) בראשית'. ואימתי – אמר אביי: כל כ"ח שנים, כאשר חוזר המחזור ונופלת תקופת ניסן בתחילת ליל רביעי בשבוע [בשבתאי], כבשעת תליית המאורות (עפ"י רש"י. יש מפרשים חמה בתקופתה היינו בתקופת תמוז, וגרסו בגמרא גרסה אחרת).

א. כמו כן לבנה ושאר מזלות, כאשר חוזרים למקום שהיו בתחלת הבריאה – מברך, ונודע הדבר לחכמי הכוכבים (עפ"י תלמידי רבנו יונה).  
ב. זמן ברכת החמה בשלש שעות ראשונות של היום. יש שכתבו שאין לברכה לאחר עבור שלש שעות, אבל הרבה אחרונים הסכימו שבשעת הדחק אפשר לברך עד חצות היום, בשם ומלכות (עפ"י משנ"ב רכט, ח ועוד).

נוהגים לברכה ברוב עם. 'ומנהגנו שגם הנשים מברכות [בפני עצמן כמובן] וברוב עם' (יגדיל תורה סה. וכן מובא בשם הגר"מ פינשטיין זצ"ל (דברי חכמים 200) שהנשים מחויבות בברכת החמה. עוד שם בשמו, שאין קפידא לקרותה בהשכמה דוקא, בודאי במקום גרם ביטול תורה).  
בתשובת חתם סופר (נו) כתב שאם היתה החמה מכוסה בעבים, ורושמה נראית מביניהם – מברכים, אבל בלאו הכי אין לברך (מובא במשנ"ב. ובשם החזו"א מובא (ב'דינים והנהגות' או"ח ז,ה), כשהחמה היתה מכוסה בעננים המתין עד שיצאה, ולא עד שתצא כולה. והיו מברכים אצלו אחר התפילה קודם 'עלינו').

מנהג החתם-סופר: קודם הברכה אמרו 'הללו את ה' מן השמים', ואחר ברכת 'עושה מעשה בראשית' אמרו פיוט 'א-ל אדון' עד 'חיות הקודש'. ואחר כך מזמור 'השמים מספרים' ואח"כ 'עלינו לשבח' וקדיש (מובא במשנ"ב).

הנהגות נוספות (כפי המובא ב'יגדיל תורה' סה): קודם הברכה יישר רגליו ויביט בחמה פעם אחת, וכשמחיל לברך לא יראה בה כלל. הסדר: 'הללו' הללו את... ' (עד 'לא יעבור'), ברכת החמה, ברכת שהחינו, 'למנצח... השמים מספרים', 'שיר למעלות אשא עיני', 'הללו א-ל בקדשו', 'ת"ר הרואה חמה בתקופתה', 'למנצח בנגינות', עלינו, קדיש יתום (בעשרה). יש מוסיפים, ונהרא נהרא ופשיה.

וכתב שם שטוב ללבוש בגד חדש או שיהיה לפניו פרי חדש ויכוין ב'שהחינו' גם עליהם משום ספק בברכת 'שהחינו'.

נכון וטוב מאד להנך קטנים וקטנות בברכה זו, וכן להפריש לצדקה סמוך לאמירת הברכה (שם).

ה. מברכים על ראיית הגשמים. מאימתי מברכים – משיצא חתן לקראת כלה – (שהמים קבוצים על הקרקע וניתזים כלפי מעלה. וי"מ: שהשווקים מקלחים מים, שוק כנגד שוק. ערש"י תענית ו).

מה מברכים? אמר רב יהודה: 'מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו'. ורבי יוחנן מסיים בה כך: 'אילו פיננו מלא שירה כים... אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלקינו... תשתחוה. ברוך אתה ה' רוב ההודאות'. אמר רבא: אמור 'הא-ל ההודאות'. אמר רב פפא: הלכך נאמר לשניהם: 'רוב ההודאות והא-ל ההודאות' (וכך משמע: ברוך אתה במרבית ההודאות, הא-ל של כל ההודאות).

(כן היא גרסתנו וגרסת הרי"ף. ולזה הסכים הרמב"ן. ואילו הרז"ה פרש דברי רב פפא על 'מודים... ואילו פיננו... ולעולם אינו חותם אלא 'ברוך א-ל ההודאות'. ובמקצת נוסחאות הגרסה: 'ברוך א-ל רוב ההודאות'. ע' במלחמות ה').

לפי תירוץ אחד בגמרא, כאשר ירדו גשמים מרובים מברך 'הטוב והמטיב'. ולפי תירוץ אחר אין מברכים 'הטוב והמטיב' אלא אם יש לו קרקע בשותפות עם אחר (ישראל דוקא. עפ"י משנ"ב). היתה לו קרקע ללא שותף – אומר 'שהחינו'. אין לו קרקע – אומר 'מודים...'.  
א. כן הדין לפרוש הרמב"ם, וכ"ה בשו"ע (רכא, ב). ואולם יש מהראשונים סוברים שאין מברכים 'שהחינו' על גשמים לעולם. ובשמיעת בשורה של ירידת גשם ללא שראה – יש אומרים לברך 'הטוב והמטיב' מפני שלשאר אנשים יש קרקעות והרי יש עמו שותפים הרבה באותה טובה (עפרש"י ורא"ש וריטב"א ועוד).

עוד נחלקו, האם ברכת 'מודים... נאמרת רק בראיה או גם בשומע שירדו גשמים [ואין לו קרקע] (ע' רשב"א וריטב"א; רמ"א שם). וספק ברכות להקל (משנ"ב).  
ב. כתבו הפוסקים (שבאשכנז), אין נוהגים עתה בברכות הגשמים משום שהגשמים תדירים ואינם נעצרים. ואולם בארץ ישראל ובמקומות נוספים נהגו בברכה זו. ואולם אין הדבר ברור באותן

מדינות שהיו בש מצוי בהם, האם מברכים גם כשהגשמים יורדים בזמנם וכתיקנם, או רק לאחר עצירת גשמים – במשנ"ב (רכא,א ובבאור הלכה) צדד בדבר, ולמעשה כתב לברך בלא שם ומלכות.

ו. ילדה אשתו זכר, אומר 'ברוך הטוב והמטיב' [שהרי זו טובה משותפת, לו ולאשתו].

א. אפילו טרם ראיית הנולד – מברכים, וכגון שהיה האב בעיר אחרת.

אם אחד מן ההורים אינו קיים – מברך ההורה 'שהחינו'. מתה האם כשעה אחר הלידה והספיקה לראותו – אין לאב לברך אלא 'שהחינו'. וצריך עיון.

היו לו כמה בנים ותאב לבת, ונולד בן – צריך עיון אם יש לברך 'הטוב והמטיב' (עפ"י משנ"ב ובאה"ל רכג).

ב. על לידת בת מברך 'שהחינו' בראייתה פעם ראשונה (משנ"ב רכג,ב רכה,ה ובשעה"צ שם עפ"י פרי מגדים. וכן כתב באגרות משה או"ח ח"ה. ולפי דעה זו גם האב וגם האם מברכים. ומ"מ על לידת נכדה אין לברך – הגרשו"א). ודעת הגרשו"ז אויערבך וצ"ל שאין לברך (ע' הליכות שלמה ח"א כג,י. וע' מו"מ בהלכה זו בקובצי 'מוריה' שנה כ גליון י"ב, ושנה כא גליון א-ב).

ג. אפילו לא ברכו מיד, יש לברך אחר כך כיון שהטובה נמשכת (משנ"ב רכג סק"ג מהפמ"ג. וצ"ע בהסכמת הגרשו"א לספר אוצר הברית).

ד. אף על פי שיש אומרים שברכת 'שהחינו' על לידת בן וכד' – רשות היא, ומזה נתפשט המנהג שרבים מקלים באלו הברכות (כמו שכתב הרמ"א רכג,א), אך הרבה סוברים שהיא חובה, וגם אם היא רשות אין לזלזל ולהקל בה ונכון לכל אדם לברך 'וכל שכן אנן דלי מצוות, יש לנו לברך להשי"ת ולהודות לו אם אך יש לנו רשות לברך' (אגרות משה או"ח ח"ה מג,ה).

ז. מת אביו והוא יורשו – בתחלה אומר 'ברוך דיין האמת' ולבסוף הוא אומר 'ברוך הטוב והמטיב' (על הממון שירש) – וכשיש יורשים אחרים עמו, שהיא טובה לו ולאחרים.

א. אין לו יורשים עמו; בתחלה מברך 'דיין האמת' ולבסוף 'שהחינו' (רי"ף).

ב. עתה שנהגים הרבה לברך 'דיין האמת' בבית החיים לפני הקבורה [אם כי מצד הדין יש לברך מיד אלא שהנהיגו עתה לברך עם הקריעה ודוחים אותה לשעת הלוייה כי אין הכל בקיאים בהלכותיה. עפ"י הגרשו"א, ומובא שנהג לברך מיד כשמע], 'לדידי פשוט שגם בזה יברך תחלה 'דיין האמת'. ולא מצד שדיין אמת' חוב ו'שהחינו' נקרא ברכת רשות כמו שכתבו פוסקים, אלא משום מאן דמברך 'שהחינו' בשעת מיתה בלי 'דיין אמת', אין לך לועג לרש גדול מזה' (שו"ת שבט הלוי ח"ה לה. וע' גם הליכות שלמה ח"א כג,כב).

ג. אולי אין לברך ברכה זו בקול רם ובפרסהיא. ולמעשה לא נהגו לברך ברכה זו אלא יחידי סגולה, אבל רוב העולם של יראי ה' אינם נוהגים לברך על הירושה (תשובת הגרשו"א מכת"י, מובא בהליכות שלמה ח"א כג,כב ובדבר הלכה שם).

ח. שינוי יין – אינו מברך שוב 'בורא פרי הגפן' אבל מברך 'הטוב והמטיב'. ודוקא כשיש עמו בני חבורה ששותים עמו.

והוא הדין כשאשתו ובניו עמו. אבל ביחיד אין מברך כלל (תוס').

לפרשב"ם בפסחים, וכ"מ ברש"י כאן (וכן דעת בה"ג ואור זרוע ח"א קנו ועוד), אין מברכים 'הטוב

והמטיב' אלא כשהאחרון משובח מן הראשון [ולדעה זו אף במסופק אם נשתנה לטובה אם לאו, יש לו לברך. כ"כ התוס' עפ"י הירושלמי. וכן נפסק להלכה, שכשאין ידוע מברכים 'הטוב והמטיב' על השינוי. ע' או"ח קעה]. ויש שנהגו לברך רק על יין המופלג בשבחו מן הראשון (ע' בתרומת הדשן לד - מנהג אושטרייך). ורבנו תם פירש שאפילו אינו משובח ממנו רק שלא ישתנה לגריעותא יותר מדאי, עד שא"א לשתותו כי אם ע"י הדחק - מברך (וכ"כ הרמב"ם ברכות ד, ט ובעל העיטור). וי"א כל שידוע שהשני גרוע מהראשון אין מברכים עליו (עפ"י תוס' ורא"ש כאן ובפסחים קא).

## דפים נט - ס

קיג. מתי מברכים 'שהחינו' על בניית בית חדש וקניית כלים חדשים?

הבונה בית חדש והקונה כלים חדשים - מברך 'שהחינו'.

א. בית שנשרף וחזר ובנהו - מברך 'שהחינו' כדין בונה בית חדש. סתרו ובנאו - נחלקו האחרונים, וספק ברכה להקל. ואם חידש בבנייתו תוספת שורה - מברך לכל הדעות (עפ"י משנה ברורה רכג סק"ב. וכ"כ בהליכות שלמה כג, יד: הסותר כתלי ביתו ובונה אחרים ומשנה את דירתו בכך - אינו מברך שהחינו, אבל הגדיל את שטח הדירה - מברך).  
 ב. ברכת 'שהחינו' [או 'הטוב והמטיב'] על בית חדש, יש לברך בשעת קביעת המזוזות. ואם קובען טרם שדר בבית ממש [כגון חתן הקובע מזוזות סמוך לנישואיו], יברך בשעה שכבר נהנה מן הדירה כגון שהכניס לשם כלי תשמישו וטועם משהו. ואם לא בירך באותה שעה - יברך כל זמן שהוא שמח בביתו החדש. אם אין הבעלות רשומה על שמו לפי חוקי המדינה - לא יברך (עפ"י הליכות שלמה ח"א כג, יג ובהערות. בוכרזני שהורה לי הגר"י פישר זצ"ל לברך 'הטוב והמטיב' בכניסתי לדירה עם רעיתי שתחי' בליל נישואינו).

נחלקו תנאים האם מברכים 'שהחינו' על קניית כלים חדשים כאשר יש לו כיוצא בהם (כגון שירש); רבי מאיר אומר: אין צריך לברך, ורבי יהודה אומר: צריך. לפי לשון אחת בגמרא, נחלקו בשאלה זו גם אמוראים - רב הונא ורבי יוחנן. ללשון זו הכל מודים שאם קנה וחזר וקנה - אינו מברך, שאין שום חידוש בקניה השניה שהרי כבר קנה כאלו פעם אחת. ולפי לשון אחרת, מודים האמוראים שאם יש לו כיוצא בהם וקנה - מברך, כרבי יהודה. לא נחלקו אלא כשקנה וחזר וקנה; רב הונא אמר אין צריך לברך ורבי יוחנן אמר צריך.

א. הלכה כרבי יוחנן וכלשנא בתרא, שבכל אופן מברך (רי"ף ועוד). והכסף-משנה (ברכות י, ב) כתב בדעת הרמב"ם שהלכה כלשנא קמא.

קנה בגד וברך עליו 'מלביש ערומים' ו'שהחינו', ולאחר זמן מצא בו דבר שהוא מקח טעות וחזר והחליפו בבגד אחר מאותו סוג - חייב לברך שנית, שהרי נתבטל המקח הראשון ויש כאן קנין חדש ושמחה חדשה (שו"ת שבט הלוי ח"ח לה).

ב. יש לברך 'שהחינו' על רכישת בגדים או כלי תשמיש, אם לב האדם שמח בהם, העני בראוי לו והעשיר בראוי לו. כלים שאינם חשובים כגון נעליים וגרביים וכדו' - אין לברך. ואפילו עני השמח בהם - פסקו אחרונים שלא לברך (עפ"י שו"ע רכג, ג ו ומשנ"ב שם).